

Organiseren van waardebehoud als motor voor een Circulaire Economie¹

Dr. J. (Jan)Jonker², Den Haag, 12.12.24

In het kader van de commissie-bijeenkomst van I&W voor het rondetafelgesprek 'Circulaire financiering en tax shift' dd. 12.12.2024 is gevraagd een korte 'position paper' te maken. Deze notitie gaat in op drie onderwerpen: (a) de essentie van een circulaire economie (b), waardecreatie en de rol van businessmodellen en (c) maatregelen op korte en langere termijn die kunnen bijdragen aan (fundamentele) verandering richting een circulaire economie.

Van circulaire ambitie naar doen

Circulair werken betekent dat ... het grondstoffengebruik voor de Nederlandse productie en consumptie zodanig wordt teruggebracht dat het binnen de planetaire grenzen en de daaruit volgende 'veilige operationele ruimte' voor Nederland valt (NPCE 2023:20). Heel concreet: we moeten van zoveel mogelijk, zo snel mogelijk, zo goedkoop mogelijk maken en zo kort mogelijk gebruiken naar zo lang, vaak en zo zuinig mogelijk gebruiken, zo goed mogelijk kunnen recyclen en – als het stuk gaat – zo goed mogelijk repareren en hergebruiken. Als nodig en zinnig, recyclen. Het sleutelwoord van circulair werken is waardebehoud, van producten, onderdelen en grondstoffen.. Het wordt concreet gemaakt door te denken en werken in het organiseren en onderhouden van de levenscyclus van een product en alle diensten die daar bij horen. Dat vraagt om een (economisch) systeem dat begint bij het ontwerp en grondstof/materiaal keuze.

Nederland kent sinds ruim een decennium een forse ambitie waar het gaat om circulariteit. Wie kent de toekomstige piketpaaltjes niet: 50% circulair in 2030 en 100% circulair in 2050. In het NPCE wordt gesteld: circulariteit is niet het doel, maar een essentieel middel om een lagere milieudruk te realiseren. Op Europees niveau is veel in gang gezet met het tweede Circulaire Economie Actieplan (CEAP) (Brief Staatssecretaris Heijnen, 29.04.2024, 32 852, nr. 310).Ambitie genoeg, maar feit blijft dat de feitelijke mate van circulariteit achterblijft, stagneert, zo niet terugloopt. Moedige en innovatieve ondernemers gaan failliet, omdat ze tussen innoveren en investeren geen rendabele businesscase kunnen realiseren. Sectoren waar Nederland goed in is kwijnen weg. Zo komen we als land van circulaire koplopers, van kundige ontwerpers en innovatieve ondernemers in de achterhoede terecht. Om producten te kunnen maken is industrie nodig. In het licht van de her-industrialisatie in Europa lijkt het de hand te liggen om deze meteen circulair in te steken.

De circulaire businesscase

Werken aan circulariteit is geen bijzaak. Grondstoffezekerheid, werkgelegenheid en daarmee actueel en toekomstig verdienvermogen van bedrijven en van Nederlanders zijn de pijlers van een circulaire economie. Het probleem van de ambitie om circulair te werken is dat de *economie* maar niet van de grond komt. Zeker, er zijn honderden zo niet duizenden moedige bedrijfsinitiatieven – groot en klein. Maar er is bepaald nog geen sprake van een economisch gedreven circulaire kanteling. In tal van sectoren (hout, textiel, kunststof) klinkt de roep om verandering luidt. Maar tussen de actuele nood en de feitelijke gang van zaken staan (de nodige) wetten en economische bezwaren.

---

¹ Vanwege de beknoptheid van dit position paper is niet gewerkt met referenties. Ik ben schatplichtig aan diverse bronnen w.o. Kamerbrieven, rapporten w.o. het CEAP II, NPCE en RLI en auteurs w.o. Paul Schenderling, Derk Loorbach, Thomas Hobé, Mattheus van de Pol, Marike Stellinga, Femke Groothuis e.v.a.. Naar ik hoop heb ik hun werk met zorg gebruikt en herkennen zij zich in deze tekst.

² Dr. J.Jonker is emeritus hoogleraar duurzaam (en circulair) ondernemen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Met zijn meest recente boek 'Organizing for Sustainability' bereikte hij ruim 280.000 lezers WW. Momenteel werkt hij aan een praktische transitieaanpak i.o.v. het Ministerie van EZ, ClickNL en Circonnect.

In zijn recente kamerbrief dd. 26.11.2024 bepleit Staatsecretaris Jansen (I&W) – zoals vele van zijn voorgangers – onderzoek naar de mogelijkheden om de circulaire businesscase te verbeteren. Een businesscase staat voor het verdienmodel, de bottom-line van ondernemen, staat voor het verschil tussen winst en verlies en daarmee van ons economisch doen en laten. Maar het is de vraag of zonder aanpassing van het fiscale systeem die businesscase werkelijk verbeterd kan worden. De huidige (lineaire) verdienmodellen verrekenen in de transactiewaarde onder meer niet het mogelijke waardebehoud en de snel toenemende risico's die direct en indirect het gevolg zijn van onze economie.

Onze businessmodellen (en de accounting) zijn ook gebaseerd op een lineaire economie die geen rekening houdt met de directe en indirecte negatieve impact van het maken en gebruiken van producten. Daardoor weerspiegelt de prijs van producten niet de feitelijke kosten en is de waardebeoordeling vertekend. Als organisatie circulair willen werken maar lineair afgerekend worden is als het draaien van een vierkante bout in een ronde moer. Bovendien wordt de gehele verantwoordelijkheid bij de individuele onderneming gelegd. En, zoals actuele faillissementen in verschillende sectoren laten zien, kan dat niet 'uit'.

Het stimuleren van een circulaire economie vraagt om het ontwikkelen van een nieuwe generatie businessmodellen. Businessmodellen die niet (alleen) naar de individuele onderneming of organisatie kijken, maar naar het coöperatief, het collectief kijken. Collectieve businessmodellen waarin meerdere partijen (bedrijven, burgers en overheid) complexe vraagstukken rond transitie (energie, water, voedsel, kleding, etc.) gezamenlijk oppakken. Dat betekent samen organiseren, samen investeren, samen risico dragen en samen delen in de opbrengsten. Beleid dat dit samenwerken stimuleert - zo niet verplicht - kan daarbij nadrukkelijk helpen. Zeker, een hele uitdaging, maar wat is het alternatief

Op naar morgen

Ondank de wens dat het mooi zou zijn om op een termijn van vijf jaar een 50% circulaire economie te hebben, is dat niet bepaald realistisch. We leven in een wegwerpeconomie waarin 'dozen schuiven' (en daarmee omzet draaien) zich slecht verhoudt tot waardebehoud. En toch, en toch... Met de jaartallen van 2030 en 2050 in gedachten zullen forse stappen gezet moeten zetten. Gelukkig gebeurt er veel in Nederland. Zo komt er niet alleen een bijgesteld NPCE, maar wordt er ook gewerkt aan het Nationale Doelentraject en de Nationale en Regionale Routekaarten. In breder Europees perspectief zijn recent de Right2Repair, de ESPR (het kader voor Eco-design) en daarmee het werken aan digitale product paspoorten (DPP) operationeel geworden. CSRD wordt breed uitgerold. Al deze en meer ontwikkelingen dragen bij aan een inbedding en versnelling om circulair te gaan werken. Maar toch ontbreekt er iets.

Een circulaire economie vraagt om haar eigen businessmodellen. Afrekenen op basis van waardebehoud, zo hoog mogelijke restwaarde en daarmee op zo zorgvuldig mogelijk gebruik, het behoud van functionaliteiten en het zo makkelijk en zuiver mogelijk terugwinnen van grondstoffen. Dit staat haaks op onze gangbare businessmodellen. Zo lang de kosten van arbeid hoog blijven en de lasten op vervuiling en verbruik van grondstoffen laag, blijft weggooien van spullen goedkoper dan sturen op waardebehoud. En daarmee blijven de gangbare business- en verdienmodellen aantrekkelijk en in tact. Er zijn aanzetten voor businessmodellen die zich op een circulaire *economie* richten. Toch is meer onderzoek gewenst dat zich richt op de vormgeving en noodzakelijke variatie van collectieve en circulaire businessmodellen en de randvoorwaarden die deze succesvol maken – in termen van verdienvermogen, winstgevendheid, bijdrage aan grondstofleveringszekerheid en overall aan brede welvaart. Dit vraagt daarnaast de nodige innovatie in de uitgangspunten van het financiële systeem.

Doorpakken naar een circulaire economie kan niet buiten maatregelen voor vandaag én morgen. Zo lijkt op korte termijn concreet en praktisch onderzoek gewenst naar hoe het (bestaande) UPV-instrumentarium ingezet en verbreed kan worden voor andere circulaire strategieën dan alleen recycling, Is het wenselijk dat de dubbele-BTW op recycled materialen (eindelijk) komt te vervallen (ondanks de juridische en fiscale problemen). Kan de zogeheten 'groene rente' (deposito met belastingaftrek) verhoogd worden. En verdient het aanbeveling integrale beprijzing sectorgewijs in te voeren omdat anders het verdienmodel van reparatie economisch onaantrekkelijk blijft voor consumenten en producenten.

Op de iets langere termijn verdient het aanbeveling om circulaire businessmodellen op hun impact en waardebehoud te beoordelen. Dit is een opgave die zich laat vertalen in een aanpassing van risico-inschatting en -aanpassing. Dit vraagt een daadkrachtige impuls die uit kan gaan van de al ingestelde Kopgroep Circulair Financien en de door hen ontwikkelde 'circular risk scorecard'. Daarnaast kan de in ontwikkeling zijnde Circulaire Potentie Methodiek, de mede daarop gebaseerde Nationale Doelentraject en de mogelijkheid deze uit te werken in Nationale en Regionale Routekaarten een duidelijk perspectief schetsen. Ook zou het Europees-breed in de tijd naar voren halen en wettelijk verplichten van bijmengen van recyclaten voor veel sectoren een ware opsteker zijn. Niet in de laatste plaats is de ontwikkeling groeiende verplichting van het Digitale Product Paspoort (DPP) een belangrijke bijdrage in het traceren en beheren van grondstofstromen.

Hoe positief ook, toch zijn ook deze ontwikkelingen onvoldoende. Er moet veel meer gebeuren op een veel systemischer, en daardoor veel ingrijpender, niveau. Werken aan een circulaire economie vraagt om nieuwe fiscale (en juridische) spelregels en vraagt om de middelen om de overgang daarnaartoe te faciliteren en financieren. Vraagt om collectieve circulaire businessmodellen. Voorwaar geen eenvoudige, maar desalniettemin noodzakelijke, opgave. Maatregelen waar aan gedacht kan worden om dit te realiseren zijn het invoeren van een circulariteitsbijdrage³ (de afgeschafte verwijderingsbijdrage in een nieuw jasje), statiegeld verbreden (niet alleen op flesjes maar ook op kleding, wasmachines, telefoons etc.), naar Frans voorbeeld een reparatieclassificatie én bonus invoeren van o.a. witgoed, kleding e.d., de huidige praktijk van waardebonnen ('Cashback') uitbreiden naar financiële waardering bij goed gebruik en na reparatie c.q. refurbishment de garantietermijn verlengen. Ook al zullen een aantal van deze maatregelen financiële middelen genereren, toch zullen additionele middelen nodig zijn. Het behoeft geen betoog dat deze schaars zijn. Nederland is op basis van onderschreven ETS-richtlijn verplicht om een bedrag equivalent aan de ETS inkomsten uit te geven aan klimaatbeleid; wij houden ons aan deze verplichting, zo stelde Minister Hermans onlangs. Daarom kan overwogen kan worden om de inkomsten van ETS-2 (2027)⁴ te gebruiken a la SDE ++ regeling ter compensatie van onrendabele verliezen als gevolg van circulaire omschakeling. En zeker, ook dit vraagt om aanpassing van het systeem en de regels. De vraag is of, en zo ja wat, het alternatief is.

---

³ De circulariteitsbijdrage is een bijdrage van consumenten te betalen bij de aanschaf van een nieuw apparaat. De bijdrage gaat in een fonds dat kortingen op reparatie, refurbishment en hergebruik financiert. Met een bijdrage van één of enkele procenten per bestede euro aan b.v. witgoed, elektrische apparaten, fietsen en meubels, komt er voldoende geld binnen om een opschalingsimpuls te financieren voor circulaire strategieën in diverse sectoren.

⁴ Het kabinet verwacht dat de inkomsten uit ETS-2 3,6 miljard euro in 2027, 2,65 miljard€ in 2028 en 2,2 miljard€ in 2029 bij een ETS2-prijs van € 56 per ton CO₂ in 2027, oplopend tot € 60 in 2030 (zie Bijlagenboek, Nota toestand 's Rijks Financien, dd. 17.09.2024, beantwoording vragen Minister Hermans, kamerstuk 453/2024Z17070, dd. 05.11.2024). Terzijde: het EIB schat de ETS-2 prijs per ton CO₂ in 2030 op € 285,-. De opbrengsten van ETS-1 waren in 2023 (afgerond) 1,3 miljard euro. Cijfers over 2024 zijn nog niet beschikbaar.